

Lázár Ervinről – személyesen

gyetemi tanulmányaimat a budapesti Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának magyar és történelem szakán 1952 nyarán fejeztem be. Az egyetemet, főiskolát végzett hallgatók elosztó csoportja elé májusban kerültem. Ez a bizottság döntött a hallgatók jövőre sorsáról: ki marad tanszéken, ki kezdhet aspirantúrát, ki kerül fővárosi vagy vidéki iskolába tanítani. Az elosztóbizottság elnöke Bóka László professzor, irodalomtörténész az egyetemi „káderes” véleménye nyomán rólam a következő ítéletet hozta: „Tudományos munkára alkalmas képességei szerint. Aspirantúrára nem javasoljuk, ideológiai fejletlensége miatt... A tanári pályára elhivatottságot érez, erről komolyan és meggyőzően beszélt. Erős, ideológiai vezetésre van szüksége. Javasoljuk középiskolai tanárnak Dombóvárra.”

Így kerültem 1952 őszén Dombóvárra, a korábban Királyi Katolikus Herceg Esterházy Miklós Nádor Főgimnáziumnak nevezett, az államosítás óta Dombóvári Állami Gőgös Ignác Általános Gimnázium nevét viselő (ma Illyés Gyuláról elnevezett) iskolába tanítani. Itt kiváló kollégára találtam dr. Péczely László, a volt Eötvös-kollégista, magyar szakos tanár, a hódmezővásárhelyi Péczely Attila néprajzkutató és népdalgyűjtő testvére személyében, aki Kodály Zoltán nagy tisztelőjeként az iskola énekkarával és táncsoportjával betanította és többször előadta a *Szekely fonót*. Ő hozott össze a TIT (Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat) helyi emberével. 1953. Petőfi születésének 130. évfordulója volt. Az év telén arra kaptam megbízást, hogy ismeretterjesztő előadást tartsak Petőfiről a Dombóvár közelében fekvő, akkor állami gazdaság üzemegeként működő Tüskepusztán. Az előadásra jól felkészültem. Amit Dombóváron Ferenczi Zoltán háromkötetes Petőfi-életrajzától, Barabás Ábel 1907-es Petőfi-pályaképén át, Illyés Petőfi-könyvéig meg lehetett találni, mindent elolvastam. Sötét, hideg téli estén érkeztem meg a pusztára. A hó hullani kezdett. Károgó varjak köröztek a levegőben. Egy hosszan elnyúló épület (talán volt intézői lakás? pusztai iskola?) tornácán vastag, fekete kendőbe bugyolált idős asszonyok és karonülő csecsemők váraoztak rám. Később úgy gondoltam vissza erre a jelenetre, mint egy korai Lázár Ervin-novella, a *Hóban* hangulatára. Ott ilyen mondatokat találtam: „jó adag hó esett”; „Nem volt olyan hideg, de a hó keményen roszogott a lába alatt”; „lomha köd telepedett a vidékre”; „Fújt a szél – bedudált a kéménylyukon –, és most is hajtogatta a meztelen faágakat.”

Azonnal beláttam, hogy itt a könyvekből fölszedett tudományomnak nem sok hasznát látom. Így kezdtem az előadást: „Egyszer volt, hol nem volt, százharminc

évvel ezelőtt, 1823. szilveszter éjjelén, a nagy magyar Alföldön, Kiskörösön, egy szalmafüdeles házban megszületett egy kisfiú, akit úgy hívtak, Petőfi Sándorka...”

1953 őszén Pécsre kerültem. Amikor 1958-ban itt először személyesen találkoztam Lázár Ervinnel, aki szívesen és sokat mesélt gyerekkoráról, Tolna megyei emlékeiről, az a képzet támadt bennem, hogy 1953 januárjában a Dombóvár melletti Tüskepusztán valójában Lázár Ervin gyerekkorának egyik helyszínén jártam. Tévedtem. Csakhamar tisztázódott, hogy Lázár Ervin édesapja, Lázár István, a volt uradalmi intéző a nagybirtokok államosítása után nem a Dombóvár melletti Tüskepusztán szolgált, hanem a Fejér megyei, Vajta melletti Tüsképusztán volt főagronómus a Szekszárdi Állami Gazdaság ottani üzemegységében. Lázár Ervin a szekszárdi Garay János Gimnázium diákja „megbélyegzett intézőgyerekként” tehát nem Tüskepusztán, hanem Tüsképusztán találta meg szüleit, ha a városból haza látogatott.

Lázár Ervin a pesti bölcsészkar újságíró szakán végzett. Az 1956/57-es egyetemi tanév második felében gyakornoki idejét már a mai *Dunántúli Napló* szerkesztőségében töltötte, majd 1959. februártól az *Esti Pécsi Naplónál* lett újságíró, de közben a *Dunántúli Naplónak* is írt. A pécsi irodalmi folyóirat, a *Jelenkor* első száma 1958 októberében látott napvilágot. Előbb a szerkesztőség mellett működő lektorátust vezettem, ennek kapcsán már részt vettem a lap szerkesztésében, majd 1960-ban megbízást kaptam a folyóirat szerkesztésére. Itt, a *Jelenkor* szerkesztőségében találkoztam először Ervinnel.

Munkakapcsolatunkról, személyes viszonyunkról már egyet és mást elmondtam, most néhány tényre kell rámutatnom. A *Jelenkor* 1959 és 1964 között, ameddig a lapot szerkesztettem, Lázár Ervin kilenc elbeszélését adta közre. (A *Jelenkor* 1963-tól lett havonta megjelenő folyóirattá. Elődje, a „második” *Dunántúl* is évente csak négyszer látott napvilágot.) Ezek közül az írások közül az 1966-ban megjelent *Csonkacsütörtök* című első elbeszéléskötetébe négy novellát vett be (*Hóban; Dűlőutak; Ha okos vagy, mint a kígyó; Mit akar ez a kerekarcú*). A folyóiratban a szerkesztő megbízására született két cikke is napvilágot látott. Az egyik a dunántúli napilapok kulturális rovatait értékelte,¹ a másikon lengyelországi utazásának tapasztalatairól számolt be.² 1962-ben a Baranya Megyei Tanács több pécsi írónak és festőnek művészeti pályázat keretében ösztöndíjat adott ún. „felszabadulási mű” megalkotására. Erre a pályázatra született Lázár Ervin *Dűlőutak* című írása.³ Ám talán ennél is fontosabb és jellemzőbb az a nyilatkozat, amelyet a pályázattal kapcsolatban Lázár Ervin a *Jelenkorban* tett.⁴ Ez a korai, szülőföldről szóló vallomása azóta sehol nem jelent meg, ezért teljes szövegét idézem.

„Szűkebb hazám Tolna megye – azaz pontosabban Sárszentlőrinc, Pálfa és Rácegres puszta háromszöge. Ez a táj, az ottani emberek és gyermekkorom emlékei meghatározó erővel alakították életemet, érdeklődési körömet – ha akarnék, sem tudnék ettől a vidéktől elszakadni. És ennek örülök is – tudom, hogy tartozom valahova. Persze hazudnék, ha azt állítanám, hogy pontosan ismerem a szülőföldemet. E tény felismerésére két nagy alkalom adódott életem során. Az első: Illyés Gyula *Puszták népe* című könyve. Olvasásakor tudatosodott bennem sok

minden, amit addig csak homályosan vagy rosszul láttam. A másik alkalom a tavalyi egy hónap, amit ösztöndíjasként tölthettem otthon. Sok minden megváltozott – még a táj is –, s a rövid egy-két napos hazalátogatások többnyire csak a felszín alakulását vetették észre velem. Az egy hónap már összefüggéseket tárt fel, mélyebb áramlatokra is fényt derített. S egyben arra is figyelmeztetett, hogy a mai élet és a mai változások milyen finom és elszakíthatatlan gyökerekkel nyúlnak vissza gyerekkorom világába, a felszabadulás körüli évekre. Elsősorban ezeknek a kapcsolatoknak, összefonódásoknak pontos felismerése és ábrázolása izgat – ilyen szándékkal írtam az e számban közölt novellámat is.”

A korai *Jelenkor* nemcsak Lázár Ervin írásait közölte, hanem arra is gondolt, hogy fölhívja a figyelmet a fiatal prózaíró tehetségére. Amikor 1961-ben megjelent Pécsen a városi tanács művelődésügyi osztályának kiadásában a *Város a Mecsék alján* című riportkötet, amely többek között Lázár Ervin öt írását tartalmazta, a könyvről – benne Lázár Ervin írásainak kiemelt méltatásával – a *Jelenkor* László Lajos kritikáját közölte.⁵ A kötetéről én is elismeréssel írtam a helyi lapban.⁶ Lázár Ervin *Ha okos vagy, mint a kígyó* elbeszélésének közlése után pedig a *Jelenkor* helyt adott Arató Károly *Jó írás, jó novella* című jegyzetének.⁷ Arra is emlékszem, hogy egy alkalommal Veres Péter is megdicsérte legendás levelezőlapján Lázár Ervin a *Jelenkorban* olvasott egyik novelláját, később ezt a levelezőlapot Lázár Ervinnek ajándékoztam.

Illyés Gyula – Borsos Miklóssal és Bodosi Györggyel – 1962 őszén Pécsre látogatott, a *Jelenkor* szerkesztőségébe, hogy megnézzze, személyesen megismerje a folyóirat szerkesztőit és munkatársait. Lázár Ervin és Illyés Gyula ekkor találkoztak életükben először. Ezen a találkozón én is ott voltam. Ekkor tisztázták közös, egymást fedő, illetve elértő szülőföldelményüket: Illyés Felsőrácegrespusztán született a pusztai kovács házában. Lázár Ervin – bár Budapesten látta meg a napot – fölnevelő, „fogadott” szülőháznak az alsórácegrespusztai uradalmi intézői lakot mondhatta magáénak.

Lázár Ervin Pécsen nősült meg, első felesége Stimácz Gabriella, a Pécsi Ballet szólótáncosa volt. A Garay utcában laktak. Ervin barátkozó, társaságot kedvelő fiatalember volt, a szerkesztőségi megbeszélések többnyire a Nádor kávéház valamelyik márványasztalánál vagy a Pannónia szálló pincéjében folytatódtak. Emlékszem, egyik alkalommal még ott sem ért véget a diskurzus, hanem Lázár Ervinék Garay utcai lakásán padlószőnyegre telepedve szőttük tovább a szavakat.

Ervin kedvelte a jó italokat és a jó ételeket. A zsírtól csillogó, porcukorral meghintett mákos szeleteket és a jóféle vörös borokat. Közvetlen, barátságos szavai könnyen megnyitották az emberek szívét. Mindig társaság vette körül.

Még Pécsen élt, amikor 1964-ben megjelent első könyve, *A kisleány és az oroszleányok*. Az első kötetnek kijáró örömmel ünnepeltük a szerzőt és könyvét. A kötetéről az *Élet és Irodalom*ban írtam elismeréssel Modern állatmese címmel.⁸

Lázár Ervin 1965 tavaszán Budapestre költözött. Egyedül távozott a városból, első feleségétől korán elvált. Ervin neve, híre, emléke azonban tovább élt Pécsen.

Azon a rendőrségi kihallgatáson, amelyre 1966 februárjában kaptam idézést, nemcsak Ottó Ferenc zeneszerzőről, a *Jelenkor* szerzőjéről és a szerző börtönményeit elbeszélő kéziratáról faggattak, hanem Lázár Ervin egyik novellájának valóságmagvát is szerették volna kihallgatóim tudni. Az író a novellában egy meseki, szőlőhegyi gyilkosság történetét beszélt el, és az irodalomban csak bűnügyi históriát szimatoló és a művészi ábrázolásról, megformálásról keveset tudó, gyilkost kereső nyomozók azt szerették volna tudni, hogy hol van az a présház, ahol a novella cselekménye játszódik.

* * *

Kapcsolatunkról Ervin többször megemlékezett. Bertha Bulcsú interjúsorozatában⁹ a következőket mondta: „A Tüskés Tibort írd bele, légy szíves. Írt rólam egy kritikát [pontosabban *Csonkacsütörtök* című könyvéről], hogy a szeretetet akarom piederasztálra emelni. Én ezt soha nem fogalmaztam meg magamban, de ez a megoldás. Nem a dobd vissza kenyérrel, és mindenkit szeretni kell, de a szeretet piszok fontos... Ha valakiben egy írás csak annyit ébreszt fel, hogy nem haragszik, ha a villamoson a lábára lépnek, akkor jó.” Arra a kérdésre, hogy Pécs mit jelentett neki, az induló írónak, három nevet említ: Pálinkás Györgyét, aki első novelláit olvasta, Csorba Győzőét, aki tárgyilagosan elemezte minden munkáját... „és a Tüskés Tibor, akivel együtt dolgoztam, ami nem ment simán, mert a modora is olyan volt, mint a neve, de értékítéleteiben nem volt elfogult, csak néhány emberrel szemben... Az az időszak, amíg Tüskéssel együtt dolgoztunk, jó volt, tanult az ember. Nagyon szeretem, nagyon rendes pali. Ezt majd te megfogalmazod... Idefigyelj aptya, a Tüskésről íj jókat, jó volt az a *Jelenkor*... Bár, ha meggondolom, engem rúgtak ki onnan először...”

Közös munkánkról, kirúgásának történetéről abban az egyórás portréfilmben is beszélt, amelyet a *Szülföldem, a Dunántúl* címmel 1988-ban a Magyar Televízió készítetett rólam.¹⁰ Lázár Ervin szavai indították el a filmet: „És akkor volt arról szó, hogy a *Jelenkor* esetleg havi folyóirat lesz, és Tüskés lesz a főszerkesztője... Én akkor már megjelentem... A *Jelenkorban* jelent meg az első novellám. Akkor ugyan még nem Tibor volt a főszerkesztője, de a *Jelenkort* nyugodtam számíthatjuk attól az időszaktól, amikor Tüskés lett a főszerkesztő. Később aztán én is odakerültem, nem nagy szerepre, én csak technikai szerkesztő voltam. De nekem is volt szavazati jogom a szerkesztőbizottsági értekezleteken, amikor arról döntötünk, hogy kinek az írása kerül be a lapba, vagy kié nem kerül be. De hát ez úgyis csak olyan látszatszavazás volt... Ugye akkoriban voltak még úgynevezett pálya szélén álló emberek, mint Mándy Iván meg Mészöly Miklós, akiknek a megjelenését az akkori irodalmi vezetés nem jó szemmel nézte. És a Tüskés, hála isten, teljes mellszélességgel segítette ezeket a támogatásra érdemes írókat. Csak mi tudtuk azt, hogy amikor Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című darabját kitette az asztalra kéziratban, és azt kérdezte, hogy akkor ki van mellette, fiúk, hogy ezt lehozzuk?, akkor mindenki arra szavazott, hogy most ne, mert úgyis most kaptunk fejmosást a Mándyért, akkor bólintott, és betette a következő szám-

ba tőlünk függetlenül a Mészöly írását. És minden ilyen vitás írást. Amiről utólag természetesen kiderült, hogy neki volt igaza. Tehát ő volt az a szerkesztő, aki a jövőt képviselte, azt az utat, amin menni kellett, és amitől a *Jelenkor* egy elég jelentős folyóirat lett abban a korban, abban az időszakban, és odafigyeltek a *Jelenkorra*, odafigyeltek a Tüskés munkájára. És én nagyon nagy érdemének tartom, hogy ilyen keményfejű volt, és nem engedett. Igaz, hogy ráfizetett a végén, mert addig keményfejűsködött, amíg – legyünk őszinték – kiszórtak onnan bennünket. Először engem, de engem nem azért, mert én valami rosszfiú voltam, hanem csak azért, hogy legyen helye egy olyan embernek, aki jobban tudta képviselni a hivatalos irányvonalat. De ez már, az én kidobásom, a Tüskés Tibor lélekharangja volt, mert aztán később őt is kidobták a *Jelenkortól*.”

Lázár Ervin egy kései rádióműsorban – pontosabban egy interjúorozatban – is fölidézte pécsi éveit, a *Jelenkor* szerkesztőségében eltöltött időt, amely *Lázár Ervin sok szögletű kerek könyvespolca* címmel Harmadik szöglet, a *Jelenkor* 1963-as évfolyama alcímmel félóra időtartamban a Kossuth Rádióban hangzott el.¹¹

* * *

Lázár Ervin nem volt nagy levélíró. Épp ezért fölöttébb meglepett, hogy most, amikor emlékeimet fölidéztem, és a Petőfi Irodalmi Múzeumnak átadott levelezésemben Lázár Ervin hozzám írt leveleit kerestem, akkor tizenöt levelére találtam. Ezek a levelek általában rövidek, többnyire gyakorlati ügyeket tárgyalnak, kéziratokról, könyvekről szólnak. Ugyanakkor csaknem mindegyikben van egy árulkodó, személyes közlés, a levélíró vagy címzett személyiségére, irodalmi munkásságára, emberi kapcsolataira vonatkozó utalás, vallomásos mondatrész, pusztán szó szerkezett. Érdemes időrendben és a magyarázó jegyzetekkel együtt elolvasni őket.

A Fodor András–Tüskés Tibor-féle levelezés mindhárom kötetében Lázár Ervin neve elég sűrűn, mintegy negyedszázszor fordul elő különféle összefüggésben. A hivatkozások emberi és irodalmi kapcsolatokat érintenek. Példaként a levelezés két helyét idézem.

Az egyik az 1963. április 13-án kelt levelemnek az a részlete, amelyben a pécsi szerkesztőségi viszonyokról van szó, és a szöveg a saját nézőpontomat ábrázolja. Már korábban szóba került Fodor Andrással a pesti Lakatos Kálmán Pécsre kerülésének és a szerkesztés munkájába történő bevonásának az ügye. „S most, hogy a szerkesztésben elég sokat veszekszünk és érzékenykedünk, tudom egyre inkább, hogy milyen készséges és igazán önzetlenül segítő munkatársat nyernénk benne. Mert hát ugye Bulcsú is meg Ervin is az írói idegrendszerére hivatkozik, s a szerkesztéssel járó alacsonyrendű munkát nem szívesen végzik, mondván, hogy ők írók. Ez az, amit már múltkor is elpanaszoltam, s ami miatt valahogy kevésbé harmonikus velük a kapcsolat, mint volt korábban. Lehet, hogy valóban elég erős kézzel igyekszem szerkeszteni, s nem szívesen látom a lazaságot, de hát a felelősséget is magam vállalom, s a jelen helyzetben, érzem, ez egyre inkább növekszik. Valahol koncepcióinkban is van eltérés; én elsősorban jó lapot akarok csinálni, ők felfedezni, új embereket bemutatni, kísérletezni akarnak. Valahol persze

a dolgokat egyeztetni lehet és kell is, de ez elég nehéz, s nem megy engedmény és érzékenység nélkül.”

A másik jellemző, a kortárs irodalompolitika viszonyait érzékeltető esemény Fodor András 1965. július 10-én kelt levelében olvasható: „Más... A *Kortárs* új száma azért késett, mert Aczélék a szedésből vették ki Lázár Ervin kisregényét. Szegény fiúnak vissza kellett fizetnie az 5000 forint honoráriumot is.”

* * *

A kilencvenes években még egyszer szerkesztője lehettem, kéziratot kérhettem tőle, és közölhettem írását. 1994-től 2000-ig a Kaposváron kéthavonta megjelenő irodalmi és művészeti folyóirat, a *Somogy* szerkesztője voltam. A lap rendszeresen tematikus számokat jelentetett meg. Például bemutattuk a szomszédos országok, a határon túli magyar közösségek, Bácska, Drávamente, Muravidék, Burgerland, Felvidék, Kárpátalja irodalmi és szellemi életét, minden évben megjelentettünk egy erdélyi és egy balatoni számot, sorra vettük a Somogy határos, szomszédos dunántúli megyék, Zala, Veszprém, Fejér, Tolna, Baranya kulturális eredményeit, összeállításokat közöltünk különféle évfordulók (száz éve született Martyn Ferenc, huszonöt éves a Somogy, Takáts Gyula nyolcvanéves, Fodor András emlékezete) és különféle gondolatok, eszmei fogalmak (honfoglalás, humor, ezernyolcszáznegyvennyolc, apák és fiúk, magyar millennium, a nő, kisebbségben, az ünnep, ezredvég-ezredforduló) jegyében.

Lázár Ervin két alkalommal kapott hangsúlyos szerepet a folyóirat tematikus számaiban. Az 1997. évi 6. száma *Ünnepeljétek* címmel az ünnep gondolatára épült. Ebben a számban közöltük „Áldott szép pünkösdek gyönyörű ideje...” címmel azt az interjút, amely eredetileg a Duna Televízióban hangzott el 1996. május 27-én. A beszélgetésben – Egyed Emma, Nagy Gáspár és Török József, valamint a riporter Gózon Ákos mellett – Lázár Ervin is részt vett: pünkösdi élményeiről vallott, valamint elhangzott (és a folyóirat közölte) *A bolond kútásó* című írása. Ugyanebben a részben jelent meg V. Gilbert Edit ismertetése Lázár Ervin *Csillagmajor* című, a gyerekkor élményvilágát megidéző, „felnőtt meséket” tartalmazó kötetéről.

A másik alkalommal Lázár Ervin a *Somogy* ún. Tolna megyei – homlokán Illyés kifejezésével, „Óh, édes Tolna” címet viselő – számában volt jelen három különböző műfajú írással (az 1999. évi 5. számban). Egyrészt *Naplóféle iskoláról, egyebekről* címmel. Az 1998. év négy különböző napjára keltezett naplójegyzeteiben elemi iskolai élményeit írta meg. Ennek a szép írásnak újraközlése – különös módon – hiányzik Lázár Ervin *Napló* című kötetéből (Bp., 2007, Osiris), és csak a *Somogy* említett számában olvasható. Másrészt a számban az „Én a gyerekektől tanultam a legtöbbet” címmel Felsőrácegresi beszélgetés Lázár Ervinnel alcímmel Gacsályi József interjúját olvashatjuk. Harmadrészt ugyancsak a *Somogy* e számában látott napvilágot Zsávolya Zoltán tanulmánya „Lázár Ervin novellisztikája” címmel. Ebben az időben személyesen többször találkoztam Lázár Ervinnel és második feleségével, Vathy Zsuzsával. Az egyik alkalommal egy keszthelyi irodalmi találkozáson vettünk részt közösen. Szállásunkon 1997. május 2-án a Georgikon Hotelt ábrázoló képeslapon írtam néhány sort Pécsre feleségemnek: „Kedves Anna, eret-

nek eszméimmel itt is csaknem bankot robbantottam, de két józan játékos társam minden rossztól megóvott. Sok szeretettel gondolunk rátok. Tibor.” Ervin, aki a túlzásoktól, a nagy szavaktól sosem volt egészen mentes, így folytatta: „Kedves Anna, fantasztikus férje van. Gratulálok! Lázár Ervin, Vathy Zsuzsa.”

2005-ben, a budapesti könyvhéten találkoztunk. A Váczi utcában értem utol, mindketten a Vörösmarty térre igyekeztünk, a pavilonokhoz. Ervin laza léptekkel haladt előttem. Hallottam, ő is by pass műtéten esett át. – Bye-bye – köszöntöttük egymást angolosan. Belém karolt. – Legalább mi fogjunk össze, szívmitűttek, coronaria bye pasasok – mondta.

Közeledik születésének hetvenedik évfordulója. Akkor már évek óta a helyi újságban, az *Új Dunántúli Napló*ban minden hónapban tárcát írtam. 2006 májusában jelent meg a hetvenéves Lázár Ervint köszöntő, az író pécsi kapcsolatait földidéző írásom,¹² amit „A vidéki évek” címmel a *Lyukasóra* is átvett.¹³

Az író jubileumáról, egykori munkatársáról és szerzőjéről a *Jelenkor* is megemlékezett, írást kért tőlem. Most „A régi szép idők...” címmel írtam Lázár Ervinről.¹⁴ Ez a köszöntő, illetve portré azután megjelent a Lázár Ervin hetvenedik születésnapjára kiadott emlékkönyvben is.¹⁵ A kötet bemutatóját és az író köszöntését Újpesten rendezték, és Hock Zoltánnak, a IV. kerület polgármesterének meghívására sokan gyűltek össze. Amikor Lázár Ervin meglátott, vörösborral teli pohárral a kezében hozzám fordult: „Hát te is itt vagy? Valaki vidékről is eljött...” A szerzők és Lázár Ervin eredeti aláírásával könyvei mellé tettem az emlékkönyv egyik példányát.

Ervin ekkor már beteg volt. Hamarosan kórházba került. December elején az Írószövetség székházában Vathy Zsuzsával találkoztam. Bizakodó volt, reménykedett. „Azt mondták az orvosok: Ervin karácsonyra otthon lesz.” Nem úgy történt. Nem érte meg a karácsonyt.

Ott voltam a temetésén. A *Jelenkor*ban hosszabb írással búcsúztattam.¹⁶

A *Somogy* című folyóirat egyik száma 2006-ban¹⁷ három tanulmányt, húsz oldalt szentelt Lázár Ervin gyermekirodalmi munkásságának. Egyik írás sem említi az írónak a *Jelenkor*hoz, illetve a *Somogy* folyóirathoz fűződő kapcsolatát.

Az író halálát követően megjelent publikációk közül két cikk-kivágást őriztem meg. Az egyiket Temesi Ferenc írta,¹⁸ a másikat, Vári Attila cikkét egy zuglapban találtam.¹⁹

A Nap Kiadó igazgatójának, Sebestyén Ilonának javasoltam: jó volna, ha kiadójá az In memoriam vagy az Emlékezete sorozatában összeállítást jelentetne meg Lázár Ervinről. Szinopszist állítottam össze. Azt válaszolta: a sorozatot Domokos Máttyás szerkesztette, az ő halálával a két sorozat is véget ért.

Hallottam viszont, hogy készül egy Lázár Ervin pályáját és munkásságát bemutató munka az Osiris Kiadónál, Komáromi Gabriella vállalkozása.

J E G Y Z E T E K

1 Lázár Ervin: A dunántúli megyei lapok irodalmi mellékleteiről. *Jelenkor*, 1962, 3. sz., 390–392.

2 Lázár Ervin: A magyar irodalom lengyel tolmácsolói között. *Jelenkor*, 1962, 6. sz., 782–785.

3 *Jelenkor*, 1963, 4. sz., 329–335.

- 4 Írók, festők az ösztöndíjról. *Jelenkor*; 1963, 4. sz., 369.
- 5 László Lajos: *Jelenkor*; 1962, 1. sz., 127–128.
- 6 Tüskés Tibor: Egy kitűnő riportkönyvről. *Esti Pécsi Napló*, 1961. szeptember 17.
- 7 Arató Károly: Jó írás, jó novella. *Jelenkor*; 1963, 1. sz., 66–67.
- 8 Tüskés Tibor: Modern állatmese. *Élet és Irodalom*, 1964. október 17., 4.
- 9 Bertha Bulcsú: *Meztelen a király*. Bp., 1972, Szépirodalmi, 21–23.
- 10 A tévéfilm első vetítési ideje: 1988. szeptember 25. Szerkesztő: Major Sándor, rendező: Wiedermann Károly. Szövege megjelent: *Somogy*, 1990, 3. sz., 7–17.
- 11 2007. március 7. 20,35 órától 21,05-ig.
- 12 2006. május 12., 7.
- 13 *Lyukasóra*, 2007, 5–6. sz., 25–26.
- 14 *Jelenkor*, 2006, 5. sz., 488–490.
- 15 *Jobbbladák*. Lázár Ervin hetvenedik születésnapjára. Szerkesztette Gyutai Zsuzsanna. Bp., 2006, Novella Kiadó, 18–20.
- 16 Tüskés Tibor: Berzsián költő elment. *Jelenkor*, 2007, 2. sz., 239–240.
- 17 *Somogy*, 2006, 4–5. sz., 243–262.
- 18 Temesi Ferenc: Csodaország vándora. Lázár Ervin nem a tündéri realisták közé tartozott. Ő a realista tündérimus nagymestere volt. *Magyar Nemzet*, 2006. december 27., 14.
- 19 Vári Attila: *A medvebocok okítása*. MÁK-tár, 2007, 2. sz., 15.

* * *

Lázár Ervin levelei Tüskés Tibornak

1.

Budapest, 1965. május 25.

Kedves Tibor!

Arató Kárcsi írta, hogy szívesen írnál a kötetéről az *És*-be. Ha ez így van, kérek küldd el a kritikát a szerkesztőségnek, mindössze annyi a kikötésem, hogy ne legyen több 1–1 1/2 flekk.

Szeretettel ölel
Ervin

Autográf levél. 1 f. Az *Élet és Irodalom* cégjelzéses papírján és borítékjában. Címzés: Tüskés Tibor író, Pécs, Janus Pannonius Gimnázium.

Arató Kárcsi... kötetéről: Arató Károly: *Utcai közbjáték* (Bp., 1964, Magvető) c. kötetéről Költő startol címmel Tüskés Tibor kritikája megjelent: *Élet és Irodalom*, 1965. július 31.

2.

Budapest, 1965. szeptember 14.

Kedves Tibor!

A köszöneted kissé zavarba hozott, mert nem kellett egy mozdulatot sem tenni azért, hogy a kritikáid megjelenjenek. Nélkülem is megjelentek volna. Az említett 3 könyvvel a következő a helyzet: a Kis és a Mándy könyveiről Faragó ír, Győző könyvét is kiadta valakinek Erki, de véleménye szerint az a kritika nem lesz jó. Jövő héten hozza, és ha tényleg rossz lesz – azonnal értesítünk.

Szeretettel üdvözöl:
Ervin

Autográf levél. 1f. Az *Élet és Irodalom* cégjelzéses borítékjában. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi M. u. 25.

Kritikáid megjelenjenek: Arató Károly könyvéről lásd az 1. sz. levél. – Bertha Bulcsú: *Harlekin és szerelmese* (Bp., 1964, Magvető) című könyvéről Tüskés Tibor kritikája Írói előrelépés címmel megjelent (*Élet és Irodalom*, 1965. augusztus 28.). – *Kis és Mándy könyveiről Faragó ír:* Kis Ervin: *Vallomás és követelmények* (Bp., 1965, Magvető). A kötetéről Tüskés Tibor kritikája megjelent: *Kritika*, 1966. 2. sz.; Mándy Iván: *A locsolókocsi* (Bp., 1965, Magvető). – *Faragó Vilmos:* Az *Élet és Irodalom* rovatvezetője. – *Győző könyve:* Csorba Győző: *Séta és meditáció* (Bp., 1965, Magvető). A kötetéről Tüskés Tibor kritikája megjelent: *Élet és Irodalom*, 1965. december 3., 4. – *Erki:* Erki Edit ekkor az *Élet és Irodalom* kritikai vezetője.

3.

[Budapest, 1965. december ?]

Kedves Tibor,

sokat vaciláltam ezzel az anyaggal, mit csináljak, mit ne csináljak velem, bár kétségtelenül vannak benne izgalmas dolgok. Attól tartok nem jelentették volna meg, s ráadásul még azt is megkaphattad volna, hogy nagyképű vagy – mert az ilyen frappírozott, rövid próza-epigrammák mindig ex-katedra kijelentéseknek hatnak, tehát hogy túl óvatos voltam, de inkább ez. Remélem, nem haragszol, hogy így döntöttem, biztos egyszer ezért is közölhetőkké válnak. Ha úgy gondolsz, hogy azért adjam csak tovább, írd meg (bár nem tudom, kinek adjam, az Erkinek, Csáknak vagy egyenesen a Jovánovicsnak), akkor odaadom nekik.

Boldog új évet kívánok és szeretettel üdvözöllek:
Ervin

Autográf levél. 1 f. Az *Élet és Irodalom* cégjelzéses papírján és borítékjában. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi M. u. 25.

...ezzel az anyaggal: Tüskés Tibor: Jegyzetek a közérthetőségről című írása később megjelent: *Életünk*, 1969, I. sz. – Csák: Csák Gyula ekkor az *Élet és Irodalom* munkatársa. – Jovánovics: Jovánovics Miklós ekkor az *Élet és Irodalom* szerkesztője.

4.

Budapest, 1966. június 28.

Szeretve tisztelt Tiborius Magnus!

Ezen taktikai baklövésről kell értesítselek. Isten bizony, fájó szívvel teszem ide, mit csináljak, János bácsi ugyanis megírta a Nemesnek, hogy te írsz róla kritikát. Aznap kapta meg a te leveledet is – s már fogtam is a fogam, mert tudom: nem szeretik, ha a szerzők szervezik meg saját kritikájukat. Mindamellet nem mondtam le mindenről, mert ha Erki a kritika mellett van, talán lejön. (Jelenleg ő szabadságon van, vagy valami ilyesféle, mert napok óta nem látom a szerkesztőségben.)

Kritikát meg nyilvánvalóan küldhetsz, bár az lenne a legjobb, ha Erkit rá tudnám beszélni, hogy küldjön neked könyveket megbízatással egyetemben. T. i. ha valaki mindig csak neki kedves könyvekről ír (s ez a te esetedben majdnem úgy volt) könnyen ráfogják, hogy nem szeret bírálni, csak dicsérni. Na majd meglátjuk, és ha lesz valami, írok.

Szeretettel üdvözöl
Ervin

Autográf levél. 1 f. *Élet és Irodalom* cégjelzéses papírján és borítékjában. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi u. 25. Feladó: Lázár Ervin Budapest, V. Alpári u. 22.

János bácsi: Bárdosi Németh János *Vacsoracsillag* című verseskötetéről (Pécs–Bp., 1966, Jelenkor–Magvető) Darázs Endre írt kritikát az *Élet és Irodalom*ban. 1966. szept. 10., 4. – Nemes: Nemes György ekkor az *Élet és Irodalom* főszerkesztője. – Erki: Erki Edit.

5.

Pécel, 1972. április 23.

Kedves Tibor!

Nagyon örültem a levelednek, azt hiszem, a lényegét illetően teljesen igazad van. Azóta Győző is írt, nagyjából a tiedével egyezik a véleménye. A könyvedet természetesen annak idején nem küldted el, de ilyesmért én soha nem neheztelek, mert ismerem a tiszteletpéldány-küldés szörnyűségeit. Az olajoshalról meg csak azt az örömhírt közlöm, hogy gyomorfekélyem van, és egyáltalán nem etetek olajoshalat, se olajjal, se anélkül. Ez a veszély hát elmúlt. Sajnos. Azért a könyvedből küldhetnél.

A mielőbbi viszontlátásban bízva szeretettel üdvözöl
Ervin

Autográf levél. 1 f. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi M. u. 25. Feladó: Lázár Ervin, Pécel, Petőfi u. 7. sz.

Győző is írt: Csorba Győző Lázár Ervinnek írt említett levele hiányzik a Csorba Győző és barátai (Budapesti levelek Pécsre) című kötetből (Pécs, 2006, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány). Csak célzás történik rá Lázár Ervin Csorba Győzőnek a postabélyegző szerint 1972. május 31-én kelt levelében: „A múltkori leveledet is nagyon köszönöm.” Csorba Győző és Tüskés Tibor „nagyjából egyező véleménye” valószínű Lázár Ervin *A fehér tigris* című (Bp., 1971, Szépirodalmi) regényével kapcsolatos. – *A könyvedet*: valószínű Tüskés Tibor *Vallomás a városról* című (Bp., 1970, Magvető) könyvét nem küldte el Lázár Ervinnek. – *Az olajoshalról*: Lázár Ervin és Bertha Bulcsú egy látogatásuk alkalmával ettek olajoshalat Tüskés Tiborék balatonfenyvesi nyaralójában.

6.

Pécel, 1973. november 8.

Kedves Tibor!

Nagyon köszönöm a könyveket. Zrínyit már el is olvastam, és sok hasznos tudnivalóval gyarapodtam. (Azt hiszem sok más hozzám hasonló hézagos műveltségű felnőtt is így lesz veled.) Úgy érzem, nagyon jó könyvet sikerült írnod. És ráadásul milyen szép! Biztos, te is nagyon örültél neki.

Köszönöm, hogy gondoltál rám. Én most éppen nagy üresjáratokban tengődöm, közel fél éve alig írtam valamit. Amit meg írtam, annak is nagyobb a füstje, mint a lángja. Most majd elmegyek 3 hétre Szigligetre, meg kell próbálkozni a munkával. Nem tudom, értesültél-e róla, 4 hónapja született egy kislányunk, Fruzsínának hívják, és éppen torkaszakadtából ordít a szomszéd szobában. Muzikális gyerek.

A viszontlátásig nagyon sok szeretettel üdvözöllek:
Ervin

Autográf levél. 1 f. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi u. 25. Feladó: Lázár Ervin, 2119 Pécel, Petőfi u. 7. sz.

a könyveket: Tüskés Tibor: *Nyár, erdő, kakukk*. Baranyai útirajzok. Pécs, 1973; Tüskés Tibor: *Így élt Zrínyi Miklós*. Bp., 1973, Móra.

7.

Pécel, 1977. május [3.] Irma napja

Kedves Tibor!

Nagyon köszönöm a könyvet! Amit rólam írtál – azonkívül, hogy megtisztelő számomra –, arról most is csak azt mondhatom: egy betűig megállja a helyét. Fő-

leg a kifogásaidra gondolok, én is ugyanazokat az írásokat érzem elhibázottaknak, amiket te.

Úgy hírlík – a Rádió híreszteli –, hogy májusban valami rádióműsor ürügyén lekeveredem Pécsre, remélem igaz, és remélem akkor találkozunk.

Írni mostanában nemigen szoktam, amit írok az se biztos, hogy jó.

Az utóbbi hetekben ez a levél a legnagyobb teljesítményem. Nagy, mi?

Még egyszer köszönöm, és sok szeretettel üdvözöllek

Ervin

Autográf levél. 1 f. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor író, 7625 Pécs, Surányi M. u. 25. Feladó: Lázár Ervin, 2119 Pécel, Petőfi u. 7. sz.

...a könyved: Tüskés Tibor: *Pannóniai változatok*. Bp., 1977, Szépirodalmi. – *Amit rólam írtál*: a Lázár Ervinről szóló tanulmány: *A mese: nem mese*. 211–229.

8.

Budapest, 1988. július

Kedves Tibor!

Könyvedet nagyon köszönöm, élvezettel olvastam. Gratulálok, és további sok sikert kívánok. Szántódra azért nem tudtam elmenni, *mert* nem voltam Magyarországon.

Szeretettel
Lázár Ervin

Autográf képeslap. A pozsonyi eredetű képeslapon Dusan Kállai illusztrációja. Címzés: Tüskés Tibor, Pécs, Surányi u. 25. 7625

...*könyvedet*: Tüskés Tibornak 1988-ban több könyve jelent meg. Nem tudni, melyiket köszöni meg Lázár Ervin. – *Szántódra*: A Magyar Televízió Szülőföldem, a Dunántúl címmel 1988-ban egyórás filmet készített Tüskés Tiborról. A filmben Lázár Ervin is szerepelt. Ennek volt bemutató előadása Tüskés Tibor szülőhelyén, illetve a Szántódpusztai Kulturális Központban 1988 nyarán.

9.

[Budapest] 1988. november 28.

Kedves Tibor!

Természetesen a szöveg ellen semmi kifogásom sincs. A Vigadó-beli Jelenkor-esten ott voltam, gondoltam veled is találkozom, de mint köztudott, nem jöttél el, de remélem nem azért, mert a jelenkori Jelenkor és közted valami ellentét van. Én kissé nehezményeztem, hogy néhány budapesti irodalmár teljesen a maga ér-

demének tudja a lap arculatának kialakítását, na de lelkük rajta. Az És-beli cikk valóban nagyon lehangoló, már csak azért is, mert előtte beszéltem F. V-sal, és mondtam neki, hogy nem úgy volt, ahogy előadja, és ráadásul szegény apámat is belekeveri az ügybe, jobb az egészet nagyon gyorsan elfelejteni, mert annyit nem ér meg, hogy most helyreigazító irományokat gyártsak. Majd egyszer én is megírom úgy, ahogy én emlékszem rá.

A pécsiek iránti nagy irigységgel a szívemben búcsúzom, sok szeretettel üdvözöllek:
Ervin

Gépelt levél. 1 f. Borítékban. Címzés: Baranya Megyei Könyvtár Pannónia Könyvek Szerkesztősége, Tüskés Tibor részére. Pécs, Pf. 100. 7601. Feladó: Lázár Ervin, Budapest, Szamuely u. 18/a. 1093.

A szöveg ellen semmi kifogásom sincs: Lázár Ervin rövid szövegét kívántam felhasználni – az idézetek változójaként – Szelényi Károly *Pécs és Baranya* című fotóalbumában (Pécs, 1988, Pannónia Könyvek), ám a fotográfus a jelzett helyre más szerzőtől származó szöveget illesztett. – *A Vigadó-beli Jelenkor esten:* 1988 őszén, a *Jelenkor* megjelenésének harmincadik évfordulójának alkalmával Budapesten, a Vigadóban jubileumi Jelenkor-estet rendeztek. Itt hangzott el Csordás Gábor, a *Jelenkor* akkori főszerkesztője szájából az a hamis állítás, hogy Tüskés Tibor leváltása 1964-ben nem irodalompolitikai okok miatt történt, hanem „mások magánszorgalmú buzgalmának volt köszönhető”. Mindezt „hiteles tanúként” állította, hiszen 1964-ben mindössze 14 éves volt. A kijelentés azonban jól szolgálta azt a szándékot, hogy a volt főszerkesztőt – távollétében! – kompromittálja és lejárássa. Erről bővebben lásd Volt idő. Mészöly és Tüskés Tibor levelezése (Pécs, 2005, Pro Pannonia Kiadói Alapítvány, 169). – *Az És-beli cikk:* Magyar Judit Katalin: A makacs folyóirat. *Élet és Irodalom*, 1988. október 21., 6. Az írás további két visszhangja: Kende Sándor: Ki volt az első? *Élet és Irodalom*, 1988. november 4., 2.; Csordás Gábor: Nincs vita. *Élet és Irodalom*, 1988. november 18., 2. – F. V.: Faragó Vilmos.

10.

Budapest, 1992. január 27.

Kedves Tibor!

A Rádió megbízott, hogy készítsek néhány 25 perces műsort arról, amiről akarok. Ha nincs ellene kifogásod, az egyiket a Te főszerkesztőséged idejéről csinálnám. Szebényi Cecília (a szerk.) úgy képzelem, hogy kiválasztanád a neked legkedvesebb évfolyamot, és arról beszélgetnénk – az akkori számokból válogatott szövegillusztrációkkal.

Nagyon örülnék, ha vállalnád. A fölvetel febr. végén lenne, persze föl kellene jönnöd Pestre. Az egyeztetés végett beszélned kellene Szebényi Cecíliával, aki erre a célra megadta otthoni [...] és rádióbeli [...] telefonszámát. Kérlek, nekem is küldj egy lapot, hogy széna-e, vagy szalma.

Remélem a címedet nem rosszul tudom.

Sok szeretettel
Ervin

Autográf levél. 1 f. Expressz. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Surányi M. u. 25. 7625 Feladó: Lázár Ervin, Budapest, Lónyay u. 18/a. 1093. A levelet Tüskés Tibor nem kapta kézhez, akkor már új címe: 7627 Pécs, Bokor u. 80.

A Rádió megbízott: a műsor elkészült, de a beszélgetés helyett a műsorban csak Lázár Ervin beszélt, illetve emlékezett a *Jelenkor* 1963-as évfolyamára. A műsor először elhangzott: Összeállította: Lázár Ervin. Magyar Rádió, Kossuth, 1992. március 11. 19 óra 35 perc–20 óra.

11.

Budapest, 1993. augusztus

Kedves Tibor!

Remélem, még idejében érkezik az ajánlás. Mint ahogy az is lehet, hogy a fölkérésem, miszerint írj a *Hitelbe*, ha van kedved, megkésve érkezik, mert létezésünk éppen egy paraszthajszálon lóg e pillanatban. Elfogyott a pénzünk, de még reménykedem. Tehát a bizonytalansági tényezőt is figyelembe véve, küldj valamit a *Hitelnek*. Most éppen ott dolgozom, reménykedtem, hogy az állás kitart a nyugdíjazásomig, de lehet, hogy sem a lap, sem én nem tartunk ki addig.

Sok szeretettel
Ervin

P. s.

Az ajánlás szokatlan hangvételéért elnézést, de talán így is megfelel.

Autográf levél. 1 f. Expressz. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Bokor u. 80. 7627. Feladó: Lázár Ervin, Budapest, Lónyay u. 18/a. 1093.

Írj a Hitelbe: 1994-től Tüskés Tibor több írása megjelent a *Hitel* című folyóiratban. – *Az ajánlás:* a Pannónia Könyvek egyik kötetére kértem Lázár Ervintől.

12.

Budapest, 1993. szeptember 15.

Kedves Tibor!

Elnézést a késedelmes válaszáért. Szerettem volna, ha mások is elolvassák kéziratodat a szerkesztőségben, mielőtt írok. Nekik is tetszik, így hamarosan közöljük, hogy pontosan mikor, azt ne kérdezd, de az anyag időtálló, mint az olajfolt a szőnyegen.

Sok szeretettel
Ervin

Autográf levél. 1 f. A *Hitel* cégjelzéses papírján és borítékjában. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Bokor u. 80. 7627.

...kéziratonat: Tüskés Tibor: Az elsüllyedt ház. *Hitel*, 1994. 2. sz., 95–101.

13.

Postabélyegző:
Budapest, 1996. március [?]

Kedves Tibor!

Köszönöm a levelet, én is minden jót kívánok nektek, remélem nemsokára írást is tudok küldeni.

Szeretettel:
Ervin

Autográf képeslap. A kép Arany Jánost ábrázolja nagykőrösi tanár korában. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Bokor u. 86.[!] 7627.

...írást is tudok küldeni: a *Somogy* című folyóirat 1999. évi 5. számában közöltük Lázár Ervin *Napló-féle iskoláról, egyebekről* című írását, naplójegyzetét.

14.

Budapest, 1996. május 9.

Kedves Tibor!

Mindenekelőtt: Nem azért küldöm ezt a meghívót, hogy olyan messziről Pestre utazz, csak az irántad érzett tiszteletből és szeretetből, melynek viszonzásáról ékes tanúság volt születésnapomra írt kedves leveled. Köszönöm. Sajnos (vagy hála Istennek?) ez a világ rendje. Megöregszünk!

Sok szeretettel ölel
Ervin

Autográf levél. 1 f. A Fészek Művészklub meghívóján, borítékban. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Bokor u. 80. 7627. Feladó: Lázár Ervin, 1093 Budapest, Lónyay u. 18/a.

A meghívó nyomtatott szövegéből: Köszöntjük Lázár Ervint 60. születésnapja alkalmából.

Budapest, 1996. október 30.

Kedves Tibor!

Megkaptam a cucát, nagyon köszönöm, s ha a borzas szárnyú angyalkát is el akarod küldeni, ne tedd borítékba, csak mondd neki, hogy repüljön a Lónyay utcába!

Sok szeretettel köszönt
Ervin

Autográf levél. 1 f. Borítékban. Címzés: Tüskés Tibor úrnak, Pécs, Bokor u. 80. 7627. Feladó: Lázár Ervin, Budapest, Lónyay u. 18/a. 1093.

Megkaptam a cucát: az ajándékba küldött cuca: madzagra kötött, fából faragott, hegyes végű, a kukorica burokleveleinek felhasítását segítő eszköz, „népi” kézi szerszám. Lázár Ervin a *Csillagmajor* című kötetének (Bp., 1996, Osiris Kiadó) címadó írásában (11) említi. A könyvről Tüskés Tibor: Lázár Ervin: *Csillagmajor. Lyukasóra*, 1997, 2. sz., 27.

